

AZERBAIJAN EĞİTİMCİLERİNDEN İSMAİL BEY GUTGAŞINLI VE AVRUPA ETKİSİNDE YAZILAN İLK HİKÂYESİ: REŞİT BEY VE SAADET HANIM**İsmail Bey Gutgaşınli, the one of the Azerbaijan Educators and His First Story Under the Effect of Europe: Reşit Bey and Saadet Hanım****Vafa SAVAŞKAN*****ÖZ**

Kültürler ve edebiyatlar arası karşılıklı ilişkilerin güçlendiği ve hızlandığı bir dönem olan XIX. yüzyıl, Azerbaycan edebiyatının da mahalliliğin kalıplarını kırdığı, bir ölçüde de olsa dünya edebiyatına uyum sağlama sürecine girdiği bir devre olmuştur. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan'da daha yeni bir aydın nesil yetişmiş, kültür hayatının bütün alanlarında bir ilerleme ve gelişme yaşanmıştır. Yenileşen hayatla birlikte belli bir değişime uğrayan insanlar, edebiyatı da yeni şekil ve yeni tarzlara zorlamış, böylece Azerbaycan edebiyatında nesir türünde yeni bir çığır açılmıştır. İsmail Bey Gutgaşınli, bu yeniliğin ilk temsilcilerinden olmuştur. Yazarın Varşova'da askeri hizmetteyken kaleme aldığı "Reşit Bey ve Saadet Hanım" isimli eseri kahramanlarının ruhsal ıstıraplarının yanı sıra onların sosyal hayatla, yaşanan zamanla, toplum içerisinde karşılaştıkları problemlerle ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtmaya önem vermiştir. Yazar, eserde toprağa ve tabiata bağlılığı motif olarak kullanmıştır. Hem Doğu hem de Batı kültürüne vâkıf olan yazar, kendi kahramanlarının şahsında bu iki farklı kültür sisteminin olumlu yönlerinin sentezine çaba göstermiştir. Eser, Azerbaycan edebiyatında realizme bağlı bir şuurun uyanmasında ilk rolü oynadığından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: İsmail Bey Gutgaşınli, Reşit Bey ve Saadet Hanım, Azerbaycan edebiyatı

ABSTRACT

19th century was a period during which mutual relations among cultures and literatures became strong and accelerated, and was a session that Azerbaijani literature broke the patterns of regionalism, adapted to world literature in some degree. In the first quarter of 19th century, a new generation of intellectuals grew, a progress and development occurred in all areas of cultural life in Azerbaijan. Changing people due to modernized life, forced literature to get a new shape and new styles, thus a new way opened in prose genre of Azerbaijani literature. İsmail Bey Gutgaşınli was one of the first ambassadors of this newness. Author attach importance to show mental anguishes, feelings and thoughts about problems in social life of characters in his literary work "Reşit Bey ve Saadet Hanım" that author wrote in Warsaw during his military service. Author used commitment to soil and nature as a motif. The author who has a grasp of both eastern and western culture, made effort to synthesize the positive sides of this two different cultural systems in the personality of his characters. The work is important, for it played the first role in the rise of consciousness bound to realism in Azerbaijani literature.

Key Words: İsmail Bey Gutgaşınli, Reşit Bey Saadet Hanım, Azerbaijani literature

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, vafasavaskan@artvin.edu.tr

Giriş

İsmail Bey Gutgaşını, 27 Ocak 1806 tarihinde (bazı kaynaklarda 1809 yılında) Azerbaycan'ın Gutgaşın (şimdiki Gebele şehri) şehrinde doğmuştur. O, ilk tahsilini ailesinden almış; daha sonraki eğitimine Tiflis'teki Rus Askerî Okulunda devam etmiştir. 1825-1850 yıllarında Rus ordusunda hizmet eden İsmail Bey, general rütbesine kadar yükselmiş; 1826-1828 yıllarında Rusya-İran, 1828-1829 yıllarında ise Rusya-Türkiye savaşlarına katılmıştır. İsmail Bey Gutgaşını, 1852 yılında Mekke'ye Hac ziyaretine gitmiş, geri döndükten sonra Şamahı'da ve Gutgaşın'da yaşamına devam etmiştir. O, 1869 yılında (bazı kaynaklarda 1861 yılında) Ağdaş'ta dinlendiği zaman vefat etmiştir. Ölümünde Çarlık Hükûmetinin eli olduğu düşünülmektedir.

1832-1836 yıllarında Varşova'da yaşayan İsmail Bey'in bir yazar olarak tanınmasını sağlayan "Reşit Bey ve Saadet Hanım" eseri 1835 yılında Varşova'da kitap hâlinde yayınlanmıştır. Bu eser, İsmail Bey'in vakıf olduğu Fransız dilinde yazılmış, konusu Azerbaycan yaşamından alınmıştır.

Eseri il defa 1922 yılında Salman Mümtaz ortaya çıkarmıştır. O, 1932 yılında eseri elde ettikten sonra incelemeye başlamış ve onun tavsiyeleri üzerine bu eser, Selim Bey Behbudov tarafından Fransızcadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir.

1933 yılından itibaren Azərneşr Yayınevi "Reşit Bey ve Saadet Hanım" eserini yayınlamak istese de ortaya çıkan engeller nedeniyle yayın aşamasında gecikmeler yaşanmış; Salman Mümtaz'ın tutuklanması üzerine ise eserin yayını tamamen durdurulmuştur. Eser, engeller aşıldıktan sonra, Azerbaycan Türkçesiyle ilk defa 1939 yılında "Edebiyat Gazetesi"nin 12-24 Temmuz ve 2 Ağustos tarihli 24, 25, 26. sayılarında tefrika edilmiş; kitap şeklinde ise 1956 yılında Uşakgençneşr Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

"Reşit Bey ve Saadet Hanım" eserinin Eski Doğu aşk destanlarını hatırlatması, yazarın Doğu tarihine, edebî ve kültürel geleneklerine hâkimiyetini de göstermektedir. Lakin geleneksel aşk destanlarından farklı olarak Gutgaşını, kahramanlarının ruhsal ıstıraplarının yanı sıra onların sosyal hayatla, yaşanan zamanla, toplum içerisinde karşılaştıkları problemlerle ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtmaya da önem vermiştir. Hem Doğu hem de Batı kültürüne vâkıf olan yazar, kendi kahramanlarının şahsında bu iki farklı kültür sisteminin olumlu yönlerinin sentezine çaba göstermiştir.

Reşit Bey ve Saadet Hanım

Mayıs ayının güzel bir günüydü. Bütün tabiatın canlandığı, süslendiği bir zamanda Azerbaycan beylerinden birinin tek kızı olan Saadet, sabah vakti güneş doğudan doğmaya başlarken küçük, fakat güzel bir evden çıkarak hoş bir havayla okşanmak, çiçeklerin neşe veren kokularını koklamak ve kuşların nazlı nağmelerini dinlemek için sefalı bir bağa girdi.

Kız bağa girer girmez bütün tabiat sanki farklılaştı. Gökyüzü daha da güzelleşti. Kuşlar ağaçlardan onun yanına geldi, hava latif kokularla doldu. Bütün tabiat sanki son

derede Ően halde kendisini ona beğendirmek istiyordu. Böyle bir güzel vücuda kendini beğendirmeyi kim istemez ki...

Güzel Saadet, bir süre bahçede gezdikten sonra büyük kestane ağacının dibindeki yeŐillikte oturdu.

O, Şimdi düŐüncelere dalarak kendisi de sebebini bilmeden sık sık ah çekiyordu. Onun hayatında sanki hiÇbir eksik yoktu. Güzel Saadet sadece bir sevgili istiyordu. Sevgisiz hayat bahtsızlık ve keder demektir.

Kızın Őereflendirdiđi bu romantik köşe ona o kadar hoş geliyordu ki, sabahları bu bahçeye gelerek güzel kokulu gllerle kaplı kamelyanın ortasındaki bir fiskiyenin kenarında otururdu.

Bir gün derin hayallere dalan kızın kulağına hazin bir ses geldi:

Ah! Ben sevgimi gizli saklamak işin neler yapmazdım,

Ateş üzerinde kaynayan bir kap su, benim gönlüm kadar kaynar olamaz.

Bu sözleri duyunca nazlı Saadet oturduğu yerden ayrılarak gitmek istedi. Lakin bu etkili kelimeleri söyleyen Őahsı görmek işin utanarak etrafa bakındı. HiÇ kimseyi göremedi ve bu sesin sihirli bir ses olduğunu zannetti. Lakin sevgi kelimesi onun gönlünü heyecanlandırırdı ve bütün duygularını alevlendirdi.

O anda Saadet'in Şefkatli dadısı bahçeye girdi. Şamah, Saadet'i uzaktan rengi kaŐmıŐ ve ıstırıp iÇinde gördü; hemen onun yanına gitti ve ona sarılarak neden bu kadar heyecanlandığını sordu. Saadet, eliyle iŐeklerin solmuŐ yapraklarına ve ađaŐtan yere dökülerek çürümüŐ meyvelerine işaret ederek, benim de kaderim böyledir, dedi.

Bu sözler, tecrübeli kadına genÇ kızın heyecanının sebebini tahmin ettirdi. Vefalı Şamah, kızı gecikmeden eve götürmek istedi, lakin bahÇenin kapısına yaklaŐır yaklaŐmaz yine aynı sesi duydular:

Sen benim gözümden uzaklaŐmak istiyorsun fakat kalbimden uzaklaŐamazsın!

Her ikisi de hayran bir durumda yerlerinde durarak etrafa baktılar fakat kimseyi göremediler. Bahçeden çıkararak kapıyı kapattılar. Nihayet eve vardılar. Evde Saadet'in annesi Tutu Hanım onları bekliyordu.

Saadet'in ve Şamah'ın sessizliği evdekileri endiŐelendirmiŐti. GenÇ kızdan hiÇbir cevap alamadıkları işin ne olduğunu Şamah'a sordular. Şamah duyduklarını ayrıntılı bir Şekilde onlara anlattıktan sonra onu Saadet'le yalnız bırakmaları işin rica etti. Lakin Şamah Saadet'in bir süre önceki neŐesini tekrar uyandırmaya çalıŐsa da bir türlü baaŐarılı olamadı.

Bahçede duyulan mucizevi sesin sahibini araŐtırmak işin bütün aile toplanmıştı. Hayli düşündükten sonra bahÇenin bylendiği kararına vardılar ve o günden sonra Saadet'in bahçeye gitmesini yasakladılar.

Zavallı Saadet'in hayalleri, kederleri ve perişanlığı günler geçtikçe daha da artıyordu. Ne dadısının şefkati ne annesinin merhameti onu sakinleştiriyordu. O, cazibeli sözleri bir daha duymak için boş yere bahçeye gitmeyi düşündü, boş yere annesine yüzüğünü bahçede kaybettiğini söyledi. Annesi onun bütün bu yalvarışlarını reddederek şöyle söyledi:

- Sevgili kızım, bahçenin kapısı kapalıdır. Muhterem bir derviş gelerek o bahçeyi paklamadığı sürece kimse oraya giremez.

Beyin ailesini dervişin yolunu beklemekte bırakalım. Kafkas ülkelerinde her evin yanında kadınların gezebileceği bir köşe olur. Gezebileceği bu köşeden mahrum kalan Saadet'i de kendi odasında keder içerisinde bırakalım. Biraz da kendi sesiyle Saadet'in kalbini alevlendiren Reşit Bey'den bahsedelim.

O zaman yirmi iki yaşına girmiş olan Reşit Bey, İsmail adlı bir beyin oğluydu. Bu beyin alicenaplığı ve nezaketi servetinden çoktu. Bey, oğlunu da kendi düzeniyle eğitmiş fakat Reşit Bey necipliği, kalbinin hassaslığı, cesaret ve mertliğiyle babasını da geçmişti. O, "Şehname"yi ve diğer kahramanlık destanlarını, özellikle Fars gazellerini okumayı çok severdi. Bütün bunlardan başka o, at sürmekte, silah oynatmakta büyük maharet sahibiydi. Onun iki dileği vardı: bütün meşhur yiğitleri yenmek ve bütün zayıflara, yoksullara yardım etmek.

On sekiz yaşından başlayarak Reşit Bey, zamanını kâh at binerek kâh da pırıl pırıl parlayan silahlara sarılarak vatanını talan eden, çiftçileri inciten eşkıyalarla mücadele ederek geçiriyordu. Bazen mahsuldar dağ eteklerinde avlanarak, atıyla hep kar ve bulutlarla kaplı olan dağların zirvesine, kalın ormanlara ve sarp kayalara tırmanırdı. Oralarda eşkıyaların saklandıkları en gizli yerleri bulur ve çiftçileri onların eziyetinden kurtarmak için onlarla savaşıyordu.

Bir sabah Reşit Bey, yüksek bir dağın zirvesinde oturup ondan hiçbir zaman ayrılmayan Aziz isimli hizmetkârıyla avdan bahsederek tabiatın güzellik ve büyüklüğünü seyrediyordu. Sabah sisi çimenlerden gökyüzüne yükseliyor, coşkun çaylar dere ve çimenleri sulamak için acele ederek güllerin, yaseminlerin ve başka çiçeklerin arasından akıyordu. Ağaçlar yeşil yapraklarla süslenmeye başlamıştı.

Bu zaman onların kulağına zayıf bir haykırış, hazin bir inleme sesi geldi. Her ikisi kuş gibi uçarak bu sesin geldiği tarafa koştular. Genç bir erkeği birkaç eşkıyanın elinde esir gördüler. Eşkıyalar o genci başka eşkıyalara satmak niyetiyle götürüyorlardı. Cesur Reşit Bey, atını Aziz'e emanet ederek hançerini çıkararak eşkıyaların üzerine saldırdı. Onların ikisini hançeriyle vurup öldürdü, diğer eşkıyalar da korkarak esir genci bırakıp ormana kaçtılar. Kaçan eşkıyaların birkaçı da Reşit Bey'in darbesinden kurtulamadı. Çatışma bittikten sonra merhametli Reşit Bey, genç erkeğin yardımına koştu. Genç yaralanmıştı. Gencin yarasını kuşağıyla sararak yakın bir eve götürmek için onu Aziz'in atına bindirdi.

Bir köye yetişir yetişmez onları bir grup kadın ağlayarak karşıladı. Aziz bunun sebebini derhâl anlayıp ağasının gösterdiği yiğitliği onlara anlattı. Reşit Bey de kendi

yüküyle yetiştı. Aman, ne büyük saadet! Birkaç saat evvel eşkıyaların elinde esir olan aziz Merdan'ı yeniden görmek bu zavallı kadınlar için ne büyük mutluluku!

Genç Merdan'ın annesi, eşi ve kız kardeşleri kollarını açıp Reşit Bey'in ayağına kapandılar ve onun dizlerini öpmeye başladılar. Sonra Reşit Bey'i eve götürdüler. Merdan'ın genç eşi Reşit Bey'in kıyafetlerine bulaşan kanı yıkadı, pilav pişirmek için pirinç ısladı ve Reşit Bey'e kuşak bağışlayarak ona "kardeş" dedi. Yalnız kocasının yüzüne gülüp ona şefkat göstermek için o bazen Reşit Bey'i terk ediyordu.

Bu manzara, evin dâhili hayatı, bu genç karı koca arasındaki saygı ve nezaket Reşit Bey için yeni idi. Bu cazibeli manzara onu hayran ediyordu. Kafkas'ın birçok yerinde kardeşleri olmayan gençler aile saadetinden habersiz olurlar. Bizim kahraman da böylelerindendi.

Son derece misafirperverlik gösterdikleri için Reşit Bey, ev sahiplerine teşekkür ettikten sonra atına binerek Aziz'le evlerinin yolunu tuttu. Onlar derin bir sessizlik içerisinde yola devam ettiler. Nihayet Reşit Bey yüzünü Aziz'e tutarak şöyle dedi:

- Benim vefalı arkadaşım Aziz, Merdan'ın karısındaki nezaketi ve eşine olan davranışı gördüğümde kendimi çok yalnız hissettim ve bana beni kalpten sevecek bir hayat arkadaşı gerektiği kararına vardım. Öyle bir hayat arkadaşı ki, Merdan'ın eşi gibi yorgun ve tehlikeli zamanlarda bana teselli versin.

- Evet, bu durum uzun zamandır beni de düşündürüyor, diye cevap verdi Aziz. Sizin güzel bir amcaktırız var. Bu kızın sizin beşik kertmeniz olduğu söylenir. Onun anne babasının bu isteğini yerine getirmek için birçok saygın talibi geri çevirdiği de söylenmektedir. Bundan başka sizin komşu beylerden birinin büyük serveti ve tek kızı vardır. Söylenenlere göre o kız sizinle evlenmek istiyormuş. Tek şartı ise sizin anne babanızı ve köylülerinizi bırakıp onların evinde yaşamayı kabul etmenizdir. Bir de ben Saadet Hanım adlı güzel bir kız duydum. O hanım servetiyle değil de güzelliği ve merhametiyle tanınmıştır. Bahsettiğim hanım Gebele¹ hanlarının neslindedir, annesiyle beraber sizden sekiz ağaç² uzakta oturuyor.

Reşit Bey, Aziz'i çok dikkatle dinledikten sonra cevap verdi:

- Ah Aziz, ben o güzel amcamın kızını tahtından, saltanatından mahrum bırakmak istemiyorum. Belki de gelecekte o beni hiç sevmeyecek. Tanımadığım, bilmediğim bir kızdan ötürü de ben canımdan çok sevdiğim ve hayran olduğum şefkatli babamı, güzel vatanımı ve vefalı köylülerimi bırakıp komşu beye hizmet edemem. Yok, azizim, bu iki kızdan ben vazgeçiyorum. Gidelim Saadet'i isteyelim.

¹ Bahsedilen Gebele, şu anda harabe hâlinde olan bir şehirdir. Yazarın zamanında Gebele'nin merkezi küçük Gutgaşen köyüdü (şimdiki Gebele şehri). Bu, eserdeki olayların kadim Gebele'de yaşamın olduğu 1819 yılından da öncelere dayandığını göstermektedir.

² Tahmini olarak 56 kilometre kastedilmiştir. Bu, Şeki'den kadim Gebele şehrine kadar olan mesafedir.

Bu sözleri söyledikten sonra Reşit Bey, yüzünü Gebele tarafa çevirerek atıyla yola koyuldu. Bir süre sonra onlar Saadet'in anne babasının yaşadığı yere vardılar. Burası yeşil ormanlar, meyveli bahçeler ve köylerle çevrilmişti. Bir tarafta yüksek dağlar ve onların üzerinde uçan kartallar, diğer tarafta ise göçmen halkın at sürüleri gözüktüyordu. Bahçıvanlar meyve ağaçları veya kokulu çiçekler dikmekte, çiftçiler buğday, pirinç, arpa, pamuk, tütün vs. ürünler yetiştirmekteydiler. Bu manzara, bizim kahramana çok hoş gelse de bir dakika bile beklemeden atını hızla sürerek şehre girdi.

Reşit Bey'in ilk düşüncesi, Tutu Hanım'ın evine gelip giden yaşlı kadınları ve erkekleri arayıp bulmaktı. Reşit Bey, böyle yaşlılardan birkaçını bularak onları bir bir Saadet'in evine gönderdi. Onlar kızın güzelliği, terbiyesi, huyu hakkında ayrıntılı bilgi toplayarak Reşit Bey'in yanına döndüler. Onların getirdiği bilgiler Reşit Bey'in sevgisini daha alevlendirdi. Özellikle, Saadet'in evinde Reşit Bey hakkındaki düşünceler ona maksadına ulaşmak için büyük umutlar verdi.

Verilen bilgileri kontrol etmek için Reşit Bey, Saadet'i kendi gözleriyle görmek niyetine düştü. Bütün Müslümanlar evlendiği güne kadar gelecekte eşleri olacak kadınları görmek saadetinden mahrumdurlar. Bu sebeple Reşit Bey, onun gönül evini berbat eden sevgiyi şimdilik gizli tutmak istedi. O, bir bahçıvan kıyafeti giyerek Saadet'in her gün gelip gezdiği komşu bahçeye bahçıvan olarak girdi. Yüksek bir çit o iki bahçeyi birbirinden ayırsa da Reşit Bey'e Saadet'in söylediği şarkıları dinlemeye engel olmuyordu.

Bir gün, gecenin kara perdesi bahçenin üzerini kapladığında Reşit Bey, çitin üzerinden atlayarak Saadet'in bahçesine girdi ve sabaha kadar büyük bir çalının arkasına saklandı. Sabah olur olmaz Reşit Bey'in gözlerinin karşısında bir tarafta güneş, diğer tarafta Saadet göründü. Reşit Bey, Saadet'e baktı; zorla nefes alarak baygın bir vaziyette ağacın dibine yığıldı.

Saadet birkaç kez bahçeyi dolaştıktan sonra eve döndü. Bizim zavallı âşık da aylarlık kendi bahçesinde çalışmak istese de bacakları titredi, elleri uyuştı ve gözleri Saadet'in hayalinden başka bir şey görmedi; güneşin ufukta saklanmasını sabırsızlıkla bekledi.

Yıldızlar gökyüzünde görünür görünmez yârini görmek ve onun Şamah'la, Sadi'nin ve başka şairlerin gazellerinden oluşan sohbetini dinlemek için Reşit Bey, tekrar aşk yolunu tuttu. Saadet'in güzelliği, nezaketi, mahareti ve hoş sohbetliliği Reşit Bey'in nazarında her gün artıyordu.

Bir gün Reşit Bey, kendini ona tanıtmak, onun karşısında diz çökerek adını söylemek, onunla evlenmesini istemek niyetine düştü. Lakin teklifinin reddedilmesinden ve Saadet'in annesinin ve akrabalarının kuşkulanasından korkarak bu düşünceden vazgeçti; yalnız birkaç gazel okumakla yetindi. Saadet'i derinden etkileyen ve sonuçta bahçenin kapılarını kapattıran gazeller bu gazellerdi.

Reşit Bey, her gün bahçeye gelir ancak bir daha Saadet'i göremez, canı sıkılır, kederlenir, gözleri yaşla dolardı. Bir gün yine o, bahçede boş boş dolaşıyor, sevgilisinin en çok sevdiği çiçekleri besliyordu. Bir anda kapının yanına düşmüş altın bir yüzük

gördü. Yüzüğü yerden alarak baktı ve onun içinde Saadet'in adını okudu. Yüzüğü defalarca öptü ve bağırına basarak bahçeden çıktı.

Reşit Bey, Saadet'in bahçeye gelmemesinin sebebini öğrenmek için bahçıvan kıyafetini çıkararak şehre gitti. Orada durumu öğrendikten sonra hizmetkârı Aziz'le ata binerek kendi memleketine³ döndü.

Reşit Bey, derin ıstırap içerisinde susuyordu. Onun uzun kara kirpikleri o derece gözünü kapatmıştı ki yolu zorla görüyordu. Atın dizginini tutmaya ellerinde güç kalmamıştı. At da sahibinin kederli olduğunu hissediyormuş gibi onu hemen babasının evine yetiştirmek için acele ediyordu.

Nihayet, Reşit Bey evlerine yetişti. Babası ona sarıldı ve neden kederli olduğunu sordu. O zaman vefalı Aziz, evden çıktıkları günden beri sahibinin başından geçenleri, Reşit Bey'in âşık olduğunu ve Saadet Hanım'la evlenmek istediğini ona anlattı.

Şefkatli baba, onları teselli ederek hemen Gebele şehrine görücü gönderdi. Görücüler ret cevabıyla geri döndüler. Saadet'in annesi kızını kendi memleketlerinin varlıklı bir hanına vermek niyetindeymiş.

Bu haberin Reşit Bey'de ve onun babasında yarattığı kederi tasvir etmek mümkün değildir. Tutu Hanım'ın serveti ve rütbeyi Reşit Bey'in alicenaplığına tercih etmesini Reşit Bey'in babası kendisi için büyük bir hakaret saydı ve oğluna bir daha o kızın adını ağzına almayı yasakladı. Lakin Reşit'te aşkın saldırısına karşı gelme gücü kalmadığından gizlice Gebele'ye geri döndü.

Saadet Hanım, yoksulların ve dilencilerin umuduydu. O, yoksullara hep yardım ederdi. Saadet Hanım'ın yanına dilencilerden başka kimse gelemezdi. Bu sebeple, Reşit Bey, Saadet Hanım'ın yanına varmak, bir yol bulup aşkını ona itiraf etmek için dilenci kıyafeti giymeye karar verdi. Vefalı Aziz de kıyafetini değiştirerek dilenci kıyafeti giydi. Her ikisi de beyaz, uzun sakal takarak Saadet'in evine geldiler. Sadaka almak için onları Saadet'in yanına getirdiler.

Reşit eve girip sevgilisini görür görmez bütün vücudu titredi ve ondan sadaka dilenmek yerine herkesin içinde ona aşkından bahsetmek istedi. Ancak bir söz bile söylemeye takati olmadı, sanki eli ayağı kurudu, dizleri titredi, baygın bir hâlde Saadet'in karşısında yere yığıldı.

Saadet'in bağırtısına Şamah ve diğer kadınlar geldi. Aziz, arkadaşının hasta ve zayıf olduğunu bahane ederek onu hemen yerden kaldırdı ve odadan çıkardı.

Birkaç gün sonra şehirde bir bayram rüzgârı esti. Bu bayramda gençler silah, ok atarak marifetlerini göstereceklerdi. Gösteri için hazırlanmış meydan, bayram kıyafeti giyip güzel atlara binmiş gençlerle dolmuştu. Meydanın bir tarafında yaşlı adamlar, diğer tarafında ise yüzleri beyaz peçeli kadınlar oturmuşlardı. Saadet de onların

---

³ Şeki şehri kastedilmiştir.

içerisinde idi. Bu zaman Reşit Bey de bir atın belinde meydana dâhil oldu. Onun altın eğer ve üzengisinin, rengârenk kıyafetlerinin pırıltısı güneşin ışığını geride bırakıyordu.

Reşit Bey'i halk büyük bir saygıyla selamlıyor ve böyle oyunlarda maharetli olduğunu bildikleri için oyuna önce onun başlamasını rica ediyorlardı.

Reşit Bey, birkaç kahramanlık gösterdikten sonra kadınların yanına geçerek atını durdurdu. Onun yiğitliğinin ve yakışıklılığının methini önceden duyan Saadet, bu kez onun boyunu ve güzelliğini seyretme olanağı buldu. Bu buluşmadan sonra Saadet, kalbinde geleceğini halledecek bir sevgi doğduğunu hissetti.

Gün battıktan sonra insanlar dağıldı. Saadet de eve döndükten sonra kalbi Reşit Bey'in düşüncesi ve hayaliyle çırpınmaya başladı. Gece yatağına yattığında Saadet sık sık ah çekerek Şamah ile Reşit Bey'den bahsediyordu.

Şafağın parlak ışığı karşısında gecenin perdesi kalkmakta, güneşten bütün tabiata hayat yayılmaktaydı. Güneşin ışıkları Saadet'in odasına vuruyor, duvarlara yansıyor. Penceredeki güzel kokulu çiçekler genç kıza taraf eğilmiş, güller sanki yaz yapraklarıyla onun zarif ellerini öpmek ve şebnemleriyle onun yüzünü serinletmek istiyorlardı. Lakin pencerenin önünde oturup derin sessizliğe dalan Saadet, yalnız Reşit Bey'in hayaliyle yaşıyordu.

Şamah, Saadet'in kederinin sebebini bilse de yine ona, "Niçin bu kadar mahzun ve kederlisin?" diye sordu. Saadet, ıstırap içinde ona cevap verdi:

- Ah, sevgili Şamah! Bütün dünya Reşit Bey'i methediyor, ben bu kadar yakışıklı ve cesur bir ağabeyim veya sevgilim olmasını ne kadar çok isterdim! Yakın bir zamanda ben kendi necipliği ve servetiyle meşhur olan Asker Ağa'nın karısı olacağımı da düşünüyorum. Ben onun huyunu bilmiyorum, belki de o beni hiç sevmiyor. Ah! Öyle biriyle evleneceğime ben annemin ve senin yanında yaşamayı ne hoş bir saadet sayardım! Böyle bir adam benden ne bir sevgi ne de hassas bir gönül bekleyebilir. Genç hanın anne babası oğullarını evlendirmek istiyorlar lakin bununla iki kişinin, biri kendi oğulları, diğeri de gelecek gelinleri, mutsuzluğuna neden olacaklarını anlamıyorlar. Evet, azizim, kederli olmamın asıl sebebi budur.

Bu sözler Saadet'in ağzından çıkar çıkmaz bir grup dilenci ellerini açarak yalvara yalvara kapıdan içeri girdi. Merhametli Saadet onların hâline acıyor, durumlarını soruyor ve onları teselli ediyordu. Dilenciler Saadet Hanım'a teşekkür ederek evi terk ederken Reşit Bey, dilenci kılığına girmiş bir hâlde dilencilerin içine karışarak sevgiliyle bir çift laf etmek istese de kalbinin şiddetle çarpması buna engel oldu. O, Saadet'in yüzüne bakmak istiyordu lakin Saadet'in gözlerinde parlayan nur onun gücünü elinden alıyordu. Reşit Bey konuşmak istiyordu lakin ağzı tam açılmıyor, dili kekeleyerek anlaşılmaz sözler söylüyordu.

Nihayet, genç kız yalancı dilencilerle konuştu. Fakat dilenci kılığındaki Reşit Bey'e yaklaşırken kızda anlaşılmaz bir heyecan uyandı. O, dilenciye hitaben:

- Muhterem yaşlı, benden ricanız nedir? diye sordu.

Reşit, bu soruya şöyle cevap verdi:

- Ey zavallıların umudu, kurtuluşu, benim bir derdim var ki hiçbir dil onu söylemeye kadir değil.

- Sizin derdinizin dermanı benim kudretim dışında değilse ben onu sizden esirgemem, dedi Saadet ve sözüne devam etti, eğer sizin cesur bir yiğide ihtiyacınız varsa o zaman bütün zavallıların yaveri olan Reşit Bey'e gitmenizi size tavsiye ediyorum. Onun liyakat ve cesaretine hiçbir şey yetişemez, ben onu dün kendim gördüm.

Sözünün bu yerinde Saadet'in sesi titredi ve Reşit Bey'in methini devam ettiremedi.

Bu sözlerden sonra Reşit Bey, Saadet'in ona karşı olan sevgisini hissetmez miydi? Onun ateşler saçan gözlerinde zarif, ateşli bir hissin mecrasını okumaz mıydı? Artık o, dilenci kıyafeti içinde kocaman sakalıyla yüzünü gizleyebilir miydi?

Yok, bu mümkün olacak iş değildi! O, giydiği dilenci kıyafetlerini ve takma sakalını çıkarıp bir tarafa atarak kızın ayaklarına kapanarak sevgilisine şöyle dedi:

- Sizin bahsettiğiniz mesut Reşit benim. Sizi görmek ve dinlemek amacıyla kıyafetimi değiştirip bahçenizin yanındaki bahçede aylarca bahçıvanlık yapan benim. Sizi o sefalı bahçenizin güzelliklerinden ve kendimi de sizi görmekten mahrum bırakan da benim. Nihayet, sizi canından çok seven ve size tapan da benim. Benim mutluluğum ve kaderim sizin elinizdedir. Ben yalnız sizin bahçede kaybettiğiniz yüzüğe sahip olduğum için yaşıyorum. Ah, Saadet! Benim aşkımı reddetmeyin, benden nefret etmeyin, benden itinanızı esirgemeyin, beni sevin! Bu yüzüğü benden ayırmayın. Siz onu benden alırsanız benim ellerim rakibim Asker Ağa'nın kanına boyanacaktır. O hâlde, Kâzım Han, oğlunun intikamını almak için bütün ordusunu babamın küçük memleketine sürecektir. Babamsa benim size beslediğim sevginin yoluna bütün malını, beni ve yaverlerini kaybedecektir. Şimdi, Saadet bana bir cevap verin, kaderim sizin elinizdedir.

Saadet'in heyecanı öyle arttı ki sadece:

- Reşit Bey, ben seni uzun zamandır seviyorum, diye onun kucağına atladı.

Bu kadarı yeterliydi. Reşit, ona yalvarmaya başladı, bir uzak ve sakın memleketeye çekilerek, anne babalarından izinsiz evlenmeyi ona teklif etti.

Saadet, bir günlük ay gibi gençti. Kasırgaya yakalanmış gül yaprağı gibi titriyordu. Nihayet titrek sesle Reşit'e:

- Ben seni seviyorum, seninle her yere gitmeye hazırım. Yüzüğüm de sende kalsın lakin namusuma leke getirmemek için Allah için buradan hemen git, şehirde kal ve benden haber bekle.

Reşit, nişanlısının elini göğsüne bastırarak onun güzel saçlarından bir halka kesip parmağına sardı ve Şamah'ın rehberliğinde odadan çıktı. Şamah, geri döndüğünde Saadet'e dedi:

- Şimdi siz anne babanızın izni olmadan, onların hayır duasını almadan bilmediğiniz bir şahsa gönül verdiniz. Şimdi söyleyin bana annenizin sizin için söz verdiği o oğlana biz ne gibi mazeret göstereceğiz?

Saadet buna cevap olarak:

- Sevgili Şamah, benim bu kadar şiddetle çırpınan gönlümü sen de bir taraftan heyecanlandırma. Ben Reşit'i ayaklarıma kapanmış gördüğümde ondan sevgimi nasıl esirgeyebilirdim ki? Onun hassaslığı, yakışıklılığı ve cesaretinin şöhreti her tarafa öyle yayılmıştır ki, onu iki kez görmekle gönlümde ona beslediğim sevgimi saklayamadım. Şefkatli Şamah'ım! Bana acı. Ona sevdiğimi söylediğim için beni suçlama, aksine ona yeterince sevgi göstermediğim için beni suçla. Ah! Benim hakiki hislerimi ona anlatacak bir kudrete sahip kelimeler var mı? Onun kara kaşları yalnız benim değil bütün kadınların kalbini fethedebilir. Onun parlak gözleri baktığı her şeyi eritmeye ve güzel sesi herkesi hayran bırakmaya kadirdir. Ah, ben onun vücudunda gördüğüm bütün zarıflığı neden onun yüzüne söyleyemedim? Ben İran şairinin şu kelamının gerçek manasını şimdi anlıyorum, "Bülbül gülden uzak oldukça onun aşkıyla bütün tabiata zevk verir lakin gülün yanına geldikte lal olur." İki sevgili de birbirini gördükte bu hâle düşerler.

Saadet'i sırdaşı ile Tutu Hanım'a sırlarını söylemek ve Kazım Han'ın oğlunun dileğini reddetmek için bir bahane aramakla meşgul bırakalım da Tutu Hanım'ın odasında neler oluyor ona bakalım.

Tutu Hanım, sabah namazını kıldıktan sonra gerekli emirleri verip âdeti üzere Kuran'dan bir sure okumakla meşguldü. Bu zaman haremlige girmeye izni olan haremlik hizmetkârlarından biri kapıdan girdi.

Bu memlekette haremlige en vefalı, en ağzı sıkı olan birini hizmetkâr olarak seçerlerdi. Hizmetkâr içeriye girdiğinde ellerini göğsüne koyarak derin bir ihtiramla hanımına baş eğerek dedi:

- Hanım, size bugün bir müjde getirmeye cesaret ettim. Çoktandır beklediğimiz güzel hanımımızın nişanlısının gönderdiği görücü şu anda şehrimizdedir. Gelen görücü Asker Ağa'nın amcasıdır. Onun kıymetli kıyafetler giymiş iki yüz atlısı vardır. Kız için çok büyük çeyiz ve kıza yenge⁴ olmak için kendisiyle birkaç hanım getirmiştir. Bu hoş haberle sizi tebrik ederek kız kardeşinizi çağırarak için emrinizi bekliyorum. O da buradan gelinle beraber erkek evine kadar gitsin.

Haremligin hizmetkârı bu sözleri söyledikten sonra gitti. Birkaç dakika sonra Tutu Hanım'ın kız kardeşi mutlu bir şekilde kapıdan içeri girdi ve kardeşini öpmek için kollarını açtı. Her ikisi de Saadet'e verilecek çeyizden bahsetmeye başladılar. Çeyiz, yatak odası eşyalarından, altın ve gümüşle işlenmiş birkaç eşyadan ve düğüne gelenlere hediye verilmek için düşünülmüş birkaç silahtan oluşuyordu.

⁴ Gelin erkek evine giderken onunla beraber giden bir kadın.

Fakat aslında bu kadar telaş gereksizdi, zira Saadet'in çeyize ihtiyacı yoktu. Çünkü o, eşine yeni bir hayat, bitmez tükenmez bir saadet, tarif edilemez bir zevk verecekti. Saadet kadar güzel olmayan kızlar bile bu kadar çeyiz götürmezlerdi. Kafkasya'nın güney bölgelerinde erkekler çeyiz getirmeye, kadınlar ise eşlerine itaat etmeye mecburlardı.⁵

Tutu Hanım, kız kardeşiyle gelecek düğünden bahsederek güzel kokulu çay demleyip yanına da şirin goğal⁶ pişirerek Saadet'i bekliyorlardı. Birden Şamah, kendini kaybetmiş bir vaziyette kapıyı açarak Tutu Hanım'a Saadet'in yazdığı mektubu uzattı. Tutu Hanım, mektubu alarak şu sözleri okudu:

"Anneciğim, eğer ben sizin yanınızda günahkâr olmasaydım, kendimi mutlu hissederdim. Lakin maalesef ben kendimi çok bedbaht hissetmeye mecburum. Ayaklarınıza kapanarak beni affetmenizi ve başıma gelenleri anlatması için Şamah'a izin vermenizi rica ediyorum."

Vefalı sırdaş Şamah, iki gencin bir birine olan aşkını, buluşmalarını ve her zaman beraber olacaklarına yemin ettiklerini ayrıntılı bir şekilde anlattı. Bu hikâye Tutu Hanım'ı çok üzdü. Kız kardeşi ise Saadet'in meşhur hanla evlenmesini istediğinden söylenerek Tutu Hanım'ı daha da sinirlendirdi.

Her ikisi de Saadet'in odasına gittiler. Saadet, annesini görür görmez onun ayaklarını kapandı. Genç kızın ıstırabını, renginin solduğunu ve korktuğunu gören Tutu Hanım ona acıdı. Aşk, Tutu Hanım'ın kızına olan öfkesini yendi. Kızına sarılarak var gücüyle bu düğünün olmaması için çabalayacağına söz verdi. Bu kısa sözler Saadet'in mutlu olmasına yetti. Çünkü annesi ona bu sözü verdikten sonra hiçbir şey onun için zor değildi. Annesinin ellerini öpmeye başladı.

Onlar daha yeni sakinleşip bu zor meselenin çözülmesi için bir çıkar yol ararken içeriye haremlığın hizmetkârı girdi ve Asker Ağa'nın amcasının hanımla görüşmek istediğini haber verdi. Bu adı duyan Saadet, onun ne amaçla geldiğini anlayarak yeniden üzüldü. Annesi de ıstırap içinde harem hizmetkârına misafirden özür dilenmesini ve ertesi gün gelmesinin rica edilmesini emretti. Tutu Hanım ve kız kardeşi birkaç saat Saadet'in yanında kalarak onu teselli etmeye ve Kazım Han'ın oğluyla evlenmesi için onu ikna etmeye çalışsalar da pek başarılı olamadılar. Nihayet, onlar akşam oradan ayrılarak Asker Ağa'nın elçisine ne cevap vereceklerini düşünmeye başladılar.

Ey benim aziz ve merhametli dostum, siz ki benim aklıma şu küçük Asya hikâyesini yazmayı soktunuz, siz ki bu kadar lütuf ile benim imla hatalarımı düzeltiyorsunuz, siz şüphesiz ki bana neden bu kadar uzun süredir hep Saadet'ten bahsedip Reşit Bey'den hiç bahsetmediğimi soruyorsunuz.

⁵ Eser, Azerbaycan Türkçesine çevrilirken çeviri hatası yapılmıştır; şöyle ki Kafkasya'da erkek tarafının çeyiz götürmesi gibi bir âdet yoktur. Erkek çalışarak ailesinin geçimini sağlamak zorundadır.

⁶ Azerbaycan mutfağında geniş yayılmış unlu mamul. Sade, şirin (tatlı) ve şor (tuzlu) olmak üzere üç çeşidi vardır.

Ah, aziz dostum, bir bilseniz bu isim bende ne kadar güzel hatıralar uyandırıyor! Bir bilseniz bu ismi ben gün içinde bin kez tekrarlamaktan ne kadar çok zevk alıyorum! Hatta "S" harfini en basit kelimelerin başında yazarken ya da söylerken bile bu harf benim gözümde ve kulağımda o kadar çok latif gözüküyor ve duyuluyor ki! Bu sırları bilseniz, eminim ki, bu adı daha fazla tekrar etmem için siz kendiniz beni zorlarsınız ve hayaller semasında kanatlandığım Saadet'in evinden dışarı çıkmayı bana yasaklarsınız.

Yukarıda söylediğimiz gibi Reşit Bey, sevgilisinin yanından yanan bir evin bacasından çıkan ateş gibi çıkararak kayboldu. Nihayet, şehrin kenarındaki bir kulübeye vardı. Orada vefalı Aziz atlarla onu bekliyordu. Hizmetkârı ağası geldiği için hayli mutlu olarak bir bahaneyle ev sahiplerini evden çıkarttı ki, Reşit Bey'le rahat rahat dertleşebilsin. Reşit Bey'in yüzünde sevinç belirtileri olsa da düşünceli gözüküyordu. Yalnız kalır kalmaz Aziz, sessizliği bozarak ağasına sordu:

- Sizin nerede olduğunuzu ve başınızdaki neler geçtiğini sormam için bana müsaade eder misiniz?

Reşit Bey cevap verdi:

- Ah benim sevimli Aziz'im! Bu sabah ben bedbaht bir âşık idim, bir süre sonra dilenci oldum, nihayet ki emsalsiz güzelliğe sahip meleğime kavuşmakla mesut oldum. Galiba şu Azerbaycan gazeli benim meleğim için söylenmiş:

*Güldür bu? Değil, gül böyle handan olmaz,
Gündür mü? Değil, gün gece rahşan olmaz,
Derdim ki, melek, melek muhabbet bilmez
Kimdir bu ki, teşbihine imkân olmaz?*

Aziz dedi:

- Ağam, ben sizin en sadık hizmetkârınızım, bu sebeple cesaret ederek size bazı şeyler söylemek istiyorum. Söylediğinize göre, Saadet Hanım o kadar güzel ki ona âşık olmamak elde değil. Ama sizin ondan uzaklaşmanız daha iyi olur. Aksi takdirde kendinize, sevgilerinize bitmez tükenmez azaplar, küçücük memleketinize büyük bir bela ve babanıza derin bir keder layık görmüş olursunuz. Babanız sizin bu isteğinize razı değildir ve size hayır dua vermemiştir.

- Hayır, sevgili Aziz, diye Reşit cevap verdi, ben onu öyle bir ihtirasla seviyorum ki, ondan uzak kalmayı düşünemiyorum bile. Onun hayali daima benim gözümün önündedir, öyle ki ben ondan başka kimseyi göremiyorum. Bizim evlenmemize hiçbir engel yoktur çünkü bütün zorluklar bizim aşkımızın daha da pekişmesini sağlayacak, cesaretimizi iki kat artıracak ve susuz kalan bir çiçek sulandığında nasıl canlanıyorsa

⁷ Bu şiir Abbaskulu Ağa Bakıhanov'a aittir.

aşığımız öyle canlanacak. Çiçekler sulanırken önce cansız olsalar da sulandıktan sonra yeni bir güç, yeni bir hayat kazanırlar. Benim babam ve memleketimi herhangi bir tehlike beklemiyor. Bu hususta telaşa kapılmaya lüzum yoktur. Eğer Kâzım Han, kaşımıza bir düşman gibi çıkarsa o zaman ben kendi atlılarım dışında beni canları kadar seven komşularımdan da destek alırım. Bütün Dağıstan illerini dolaşarak hanlardan yardım isterim. Daha sonra elimde kılıç, kalbimde aşk ve intikam ateşi, kendi ordumla rakibimin babasının kendi sınırında karşısına çıkarım. Biraz savaştıktan sonra sen beni kendi yiğit atlılarımla onun Araş⁸ sarayında görürsün. Bir de benim babamdan hayır dua almadığımı söyledin. Babamın birkaç ay önce Saadet'i benim için isteterek onlardan ret cevabı aldığını ne çabuk unuttun. Bu onun rızasının göstermez mi? Ah sevgili Aziz! Saadet ile ben bir birimiz için yaratılmışız. Bizim kaderimiz bir birine o kadar sıkı bağlanmıştı ki, hiçbir engel bizi ayıramaz. Şimdi sen söyle bakalım, ayrıldığımızdan beri ne görüp ne duydun?

Aziz, bu işin onu ve ağasını ne kadar büyük tehlikelere maruz bırakacağını düşündükten sonra cevap verdi:

- Bugün bir şeyler almak için pazara gittim. İki üç dükkân geçmeden birden bir patırtı koptu. Bütün esnaf ve müşteriler dükkânlarından çıktılar. Herkes patırtının geldiği tarafa koştu, ben de onların peşinden gittim. Bir evin balkonuna çıkarak baktım ve düğün alayına benzer bir grup atlının geldiğini gördüm. Anlaşılan gelin almaya gelmişlerdi.

Alayın başında iki güzel giyimli atlı vardı. Onlar kar gibi beyaz, eyeri süslü bir atı gelin için götürüyorlardı. Alayın her iki tarafında piyade zenci yürüyordu. Arkada zurna-balaban çalıyor, bir grup pehlivan mil oynata oynata gidiyordu. Bunların dışında at kadar iki katıra yüklenmiş, altın ve gümüşlerle süslenmiş bir tahtırevan gidiyordu.

Bu alayın içerisinde iki yenge kadın da vardı. Onların yüzleri peçeyle örtülü olsa da çalgıcıları, şarkıcıları, raks edenleri ve Çingeneleri görebiliyorlardı. Bu iki yengeden sonra birkaç kadın tahtırevanın arkasından at üzerinde geliyordu. Nihayet, değerli kıyafetler giymiş iki yüz atlının başında kırmızı libaslı bir şahıs geliyordu. Ben bu adamın kim olduğunu sordum, bana Asker Ağa'nın amcası olduğunu söylediler. Ağam, şehirden size getirdiğim kederli hikâyeye budur.

Bu hikâyeyi duyan Reşit Bey'in sanki dünya gözlerinde daraldı. Onun bedeni sinirden titredi, kara kaşları çatıldı, gözlerinden ateş çıktı. Öfkeli bir hareketle bıyıklarını kıvıra kıvıra sessiz sessiz hayallere daldı. Gecenin karanlığı şehrin üzerini örtmeye başlarken Reşit Bey, atın sırtına sıçrayıp Aziz'e onu takip etmesini emretti ve atını Saadet'in evine taraf sürdü. O, öyle sabırsızlanıyordu ki, yolun gittikçe uzadığını sanıyordu.

Gece müminlerin kalbi gibi sessiz, hainlerin ve canilerin gönlü gibi karanlık ve ihanetkâr idi. Eğer bu iki yolcunun nefes alması ve atlarının ayak sesleri arada bir duyulmasaydı, onların varlığından şüphelenilebilirdi. Reşit Bey, bir kelime bile söylemeden susuyordu. O, Saadet'in evine girmek için bir yol arasa da hiçbir çare

⁸ Azerbaycan'ın Şirvan (şimdiki Yevlah ilçesi) arazisinde bir köy.

bulamıyordu. Saadet'in evinin her tarafı çitlerle çevrili olduğunu ve özellikle bahçe kapılarının gece kilitli olduğunu o, yeni hatırlamıştı. Kimse onu görmesin diye herkesin girdiği kapıdan girmeyi düşünmek bile istemiyordu, giriş çıkışların olmadığı bir yer arıyordu.

Nihayet, gece yarısından bir saat geçtiğinde o, evin arka tarafına geçti. Burada Reşit Bey, atından inerek atını Aziz'e emanet etti ve onu beklemesini emretti. Kendisi ise içeriye girmek için bir yol bulmak için etrafa bakmaya başladı ancak bir yol bulamayıp tekrar Aziz'in yanına döndü.

- Aziz'im, gel bana yardım et, dedi, ümitsizlikten ne yapacağımı şaşırılmış durumdayım. Yolda planladığım her şeyi unuttum. Bu melun çit, mollaların bize her gün anlattığı Sırat köprüsünden de beter mani oluyor. Ben şimdi bu çitin karşısında çaresiz ve avare durmaktayım. Ben kendi cennetime giremiyorum, itaat ettiğim meleğime kavuşamıyorum! Ah, keşke bu çitin karşısında ben son nefesimi verseydim, bu ağaçların dibinde benim hayatım bitseydi! Kim bilir kaç kez Saadet'in merhametli bakışları bu ağaçlara değmiştir? Onun mest edici sesini duymak için kaç kez tabiat sanatçıları buraya toplanmıştır?

Aziz, ağasının hâline çok üzülen atları çitin yanına sürdü ve ağasına atın birinin üzerine çıkmasını işaret etti. Bu şekilde Reşit Bey, atın üzerinde ayakta durarak elini duvarın tepesine uzattı. Çitin üzerine çıkarak kolaylıkla kayarak avluya indi ve Saadet'in penceresine doğru koştu.

Pencereden zayıf bir ışık geliyordu. Saadet pencerenin yanında Şamah'la sohbet ediyordu. Benim gelecek kaderim bu sohbete bağlıdır, bu sohbet beni ya içinden çıkamayacağım bir belaya düşürecek ya da bana büyük bir mutluluk getirecektir, diye düşünen Reşit Bey, dikkatle onları dinlemeye başladı.

Saadet, dadısına anlatıyordu:

- Ah, aziz dostum, ne kadar kötü günler geçiriyorum. Benim başımda ne kadar çok bela varmış? İçinden çıkılmaz bir zorluğa düştüm. Ben yarın Asker Ağa'nın elçilerinin getirdiği çeyizleri kabul edip onun amcasıyla gitmek zorundayım. Hayır! Ben Reşit Bey'e vefasızlık edeceğime, ona verdiğim sözden döneceğime ölürüm daha iyi!

İfademin eksik olmasından mı bilmiyorum, yazdığım bu lisana fazla vakıf olmadığımından mı, yoksa kendi kahramanlarımla aşırı derecede ilgilendiğimden mi Saadet'in bu sözlerinin Reşit Bey'i nasıl etkilediğini yazmakta acizim. Reşit Bey, sevinç çığılığı Saadet'in dikkatini çekti. Saadet, gecenin bu saatinde onun gelmesinden korkarak heyecandan dili tutuldu. Reşit Bey, bir süre konuşmadı, daha sonra kendine gelerek Saadet'e dedi:

- Ey benim ruhum, Ey benim Saadet'im! Artık zamanı geldi, bu dakika ya verdiğin sözü tutacaksın ya da benimle ebediyen ayrılmayı kabul edeceksin. Sana yalvarıyorum, gün doğmadan buradan gidelim. Eğer benim teklifimi reddedersen, hayatın gözlerimde bir değeri kalmaz, ben senin gözlerinin önünde hançeri kalbime saplarım ve senin ayaklarımı kendi kanıma boyarım.

Saadet, bu sözleri duyduğunda ve sevgilisinin kalbine dayanmış hançeri gördüğünde, gidelim, diye bağıarak bayıldı. Bir dakika bile kaybetmeden Reşit, onu kucağına alarak yola koyuldu. Vefalı dadı, ona yolu göstererek, küçük bir kapıyı açtı ve onu dışarı çıkardı. Reşit Bey, kapıdan çıkar çıkmaz atının üzerine binerek sevgilisini de kucağına aldı ve Şamah'la vedalaşarak onunla daha sonra görüşeceklerine söz verdi. Sonra yorulmaz, vefalı Aziz de peşinde, atını sürerek şehirden uzaklaştı.

***

Muhterem ağalar, siz bu hikâyeyi okuduğunuzda Saadet'in methini uzaktan duyan Reşit Bey'in bütün dünyayı terk etmeye hazır olduğunu, bahçıvan, sonra da dilenci kılığına girdiğini ve nihayet, ikinci kez buluştuklarında onu kaçırdığını gördünüz. Ben eminim ki, siz bu hikâyenin gerçek olmadığını sanacaksınız. Hayır, ağalar! Siz ki, bütün hayatınızı kadınlar meclisinde geçirmektesiniz, onların zarif seslerini, latif sohbetlerini dinlemektesiniz. Şark ülkelerinde bir kadının ancak bir bakışının, hatta ancak kadın isminin genç erkekleri nasıl etkilediğini bilmiyorsunuz. Bu gençler için kadınların sesinde ne kadar letafet olduğunu ve onların dudaklarından dökülen ilk sevgi kelimesinin gençlerin bütün duygularını nasıl ele geçirdiğini düşünemezsiniz! Bu durumları anlamak ve hissetmek için bu ülkelerde doğmak veya birkaç yıl bu ülkelerde yaşamak gerekir.

Bu hikâyeyi lütfedip okuyan kadınlar! Eğer siz genç Saadet'in anne babasının emrinden çıkarak zengin bir hanla evlenmeyi reddettiği ve Reşit Bey'in uzaktan methini duyarak kendisini ise sadece birkaç kez görerek onunla kaçmasına şaşırıyorsanız, ben size cesaretle sizin Şark âlemini bilmediğinizi söyleyebilirim. Size hoş görünmek için çaba harcayan birçok genç daima sizin etrafınızda dönmektedir. Onlar sizin rüzgârla hareket eden tülbentleriniz gibi etrafınızda uçuşuyorlar. Siz meclislerde size hayran kalan erkeklerden başkalarını görmüyorsunuz. Müsamereelerde sizin şanınıza binlerce metih söylenmektedir. Şark kadını ise, kendi babasından, ağabeylerinden ve erkek kardeşlerinden başka kimseyi görmez. Elbette, böyle bir ortamda yaşayan bir kadının bu kadar kolaylıkla ateşli bir aşka tutulmasını sizin aklınız almaz. Ah, eğer siz bu kadınların yerinde olsaydınız, onlar gibi dört duvar arasında, perde arkasında yaşasaydınız, o zaman Saadet'in bizim kahramanla kaçmasını affeder ve lütfedip bu hikâyenin devamını da okurdunuz.

Şehirden çıktıktan sonra Reşit Bey, üçüncü bir atı nereden bulacağını düşünürken, birden kulağına at adımlarının sesi geldi. Reşit Bey, hemen sıçrayarak atından indi, tüfeğini eline alıp sesin geldiği tarafa yöneldi. Bir atlının geldiğini gören Reşit Bey, tüfeğini onun göğsüne doğru uzatarak bağırdı:

- Çabuk silahını bırak ve atından in, yoksa hemen şimdi seni vururum.

Atlı, onun emirlerini hemen uyguladı. Reşit Bey, onun atını alarak içinde otuz altın olan kendi kesesini atlıya verdi. Atlı, Kazım Han'ın onu çok önemli bir iş için şehre gönderdiğini söyleyerek, bütün silahlarını alması yalnız atına dokunmaması için Reşit Bey'e çok yalvardı. Reşit, Kazım Han'ın adını duyar duymaz, atlıyı tutarak bir ağaca bağladı ve ondan şehre niçin gönderildiğini sordu. Atlı, Kazım Han, kardeşine Reşit

Bey'in Saadet Hanım'ı istediğini ve şu anda Gebele şehrinde olduğunu haber vermem için şehre gönderildiğini anlattı.

Reşit Bey, kendisini ona tanıtarak atına bindi ve atını kalın ormanlı bir dağa doğru sürmeye başladı. Onlar ormana girer girmez gökyüzü kararlamaya, şimşek çakmaya ve yağmur yağmaya başladı. Sanki bütün tabiat Saadet'in uyanması ve Reşit Bey'in daha çok zorluk yaşaması için toplanmıştı. Reşit Bey, yerli halka gözükmemek için ormanın daha sık yerlerine varmak için acele ediyordu. Biraz gittikten sonra o, ormanın içinde kayboldu. Saadet artık uyanmıştı. Reşit Bey, ondan özür dileyerek dedi:

- Ey ruhum, benim için katlandığın bütün zorlukları, sıkıntıları ve yaptığın fedakârlıkları görüyorum ve derinden hissediyorum. Ben seni ailenin sıcak kucağından, annenden ayrılarak gecenin bu saatinde, böyle kötü bir havada bu vahşi yerlere getirdim. Bu uzun yollarda seni yordum. Seni bu kadar yorduğum için çok utaniyorum, yalnız seninle beraber olacağım, senin beni sevdiğinden emin olduğum ve beni affedeceğini umduğum için teselli oluyorum. Ben bütün bu işlere senden ayrılmamak için girdim. Ben senden ayrı kalarak bu vahşi yerlerin sakini olmayı, bu yağmur gibi çölleri gözyaşımın sulamayı, rüzgârın şiddetiyle ağaçlardan kopup dağa, taşla, kayalara çarpan bu yapraklar gibi dağlarda, ormanlarda başıboş dolaşmak istemedim.

- Ah, azizim Reşit! diye Saadet onun sözünü kesti. Annemle babamdan bahsetme çünkü onların adını duyduğumda o kadar çok üzülüyorum ki, bayılacak gibi oluyorum. Sıkıntı ve eziyete geldikte ise, sen bunları kafana hiç takma. Bir bilsen bu eziyetler benim için ne kadar hoştur! Senin vücudun bütün bu zorlukları bana unutturuyor ve bana cesaret veriyor.

Onlar birbirlerine olan derin aşklarından bahsederek yollarını tamamen kaybettiler. Nihayet, sabah olduğunda kendilerini derin bir derenin dibinde gördüler. Oradan çıkabilecekleri bir yol gözükmüyordu. Sevgililer, ağaçların, çalılıkların arasında dolaşarak yorgun düşmüşlerdi, kıyafetleri ise yağmurdan iyice ıslanmıştı. Bu sebeple, attan inerek kayanın büyük taşlarının altına sığınmaya ve ateş yakıp kıyafetlerini kurutmaya karar verdiler. Böylece, güneşin doğmasının bekleyeceklerdi çünkü bazen güneş doğduğunda dağlık bölgelerde hava durumu değişir. Onlar daha yeni kayanın altına sığınmışlardı ki, şiddetli bir rüzgâr eserek bütün bulutları kovaladı. Bunu gören Reşit Bey, karşısındaki bütün zorlukların üstesinden gelebileceğini düşündü. Gökyüzü temizlendi, güneş sanki onların kıyafetlerini ve Saadet'in gözyaşlarını kurutmak için parladı.

Reşit, havanın değişmesine çok sevinerek nerede olduklarını düşünmeye ve buradan kurtulmak için bir çıkış yolu aramaya başladı. Orada bir ceylan gördü, onu vurmak istedi, birden bir kurşun sesi duydu ve ceylan yere düştü. Bir avcı ağacın arkasından çıkarak ceylana doğru koştu. Reşit, yolu sormak için ona yaklaştı. Büyük bir sevinçle Reşit, Tikanlı⁹ köyünün kenthudası¹⁰ Merdan'ı tanıdı. Merdan da bir zamanlar onu

⁹ Gebele şehrinde bir köy.

¹⁰ Bir veya birkaç köye rehberlik eden şahıs. [Azerbaycan'da](#) XX. asrın başlarında, Sovyet sistemine kadar köyleri kenthudalar idare ederlerdi.

eşkıyaların elinden kurtaran Reşit Bey'i tanıdı. Koşarak onun ellerini tuz gibi yaladı ve onun her hizmetine hazır olduğunu söyledi. Reşit, Merdan'ın bu davranışından çok etkilenerek, ona buraya gelmesinin asıl sebebini ve başından geçen macerayı anlattı. Sonra Saadet'e birkaç gün dinlenmesi için kalacak bir yer bulması gerektiğini söyledi. Bu sözleri duyan Merdan, hemen ona kendi evinde kalabileceklerini söyledi. Reşit, ona teşekkür ederek, Saadet'i ve Aziz'i de aldı ve atlarına binerek Merdan'ın evine doğru ilerledi. Merdan ise, önde giderek onlara rehberlik ediyordu.

Güneş battıktan sonra, onlar köye dâhil olarak Merdan'ın evine vardılar. Vefalı Merdan, öyle ihtiyatlı davrandı ki, köyde kimse bu aziz misafirlerin geldiğini duymadı. Merdan'ın karısı ise, misafirlere çok güzel hizmet etti. Aziz, atları iyice dinlenmesini sağlayarak, onları geldiklerinden de uzun bir yolculuğa hazırladı.

Reşit, birkaç saat dinlendikten sonra Saadet'in yanına gelerek iki günlüğüne eve gitmek istediğini ona söyledi. Eve gitmekteki amacı ise, babasından izin alarak Saadet'i onun evine götürmek istemesiydi. Bu sözlerden sonra Reşit, Saadet'e sarılarak onun yüzünü ateşli buselerle öptü ve vedalaşarak kendi evine doğru yola koyuldu.

Şimdi ise, ben sizin dikkatinizi biraz da Gebele şehrine çekmek istiyorum. Şamah, Saadet'in kaçmasına yardım ettikten sonra, ağalarının gözüne görünmekten korkarak gizlice şehirden çıktı ve ailesinin yaşadığı Tikanlı köyüne gitti. Sabah erkenden Tutu Hanım, Saadet'in ve dadısının evde olmadığını görünce telaşlanarak şehirde yaşayan bütün akrabalarına Saadet'in onlara gidip gitmediğini sordurmak için birini gönderdi. Ancak Saadet'i hiçbir yerde bulamadılar. Tutu Hanım'ın bütün aramaların sonuçsuz kalınca korkusu iyice arttı.

Öğlen vakti Reşit Bey'in gece ağaca bağladığı şahıs, Tutu Hanım'ın kızının yiğit Reşit Bey'le kaçtığı haberini getirdi. Tutu Hanım, bu habere üzülse de biraz teselli oldu çünkü Reşit Bey'in methini o da her yerde duymuştu ve kızının onunla mutlu olacağına inanıyordu. Asker Ağa'nın amcası ise, bu olaydan sonra o, sinirinden küplere bindi ve Reşit Bey'in onunla alay etmesine izin vermeyeceğine yemin etti. Reşit Bey'i bir an önce bulup getirmeleri için atlılarını gönderdi. Atlılar, uzun arayıştan sonra hiçbir şey bulamadan gece geri döndüler.

Ertesi gün, onların ağası kalbi kin ve keder dolu, kendi atlılarıyla şehirden çıkıp akşama kadar yol giderek Araş'a vardı ve bütün olanları kardeşi Kâzım Han'a anlattı. Kâzım Han, hemen bütün ordusunun toplanması emrini verdi.

Ertesi gün sabah erkenden Kâzım Han, kendi ordusuyla İsmail Bey'in mülkünün olduğu sınıra doğru ilerledi. Bu sınırda Reşit, müttefiklerinden yardım beklemekteydi. Babası onu affetmişti ve düşmana karşı gönderdiği askerleri idare etmeyi de ona vermişti. Her iki tarafın da memleketinde savaş hazırlıkları yapılmaktaydı.

Reşit Bey, ordusunun bir kısmıyla Kâzım Han'a yakın bir yerde siper tutmuştu. O, birkaç askerini etrafı gözetmek için ağaca çıkardıktan sonra, ordusuna ormanın daha sık bir yerine çekilmeyi emretti. Reşit Bey, kendisi oturdu, askerleri ise onun etrafında diz çöküp dinlenmek için otursalar da silahlarını ellerinde hazır tuttular. Askerler savaş ve

zaferlerden bahsediyorlardı. Sohbet çok tatlı olsa da Reşit Bey çok düşünceli gözüküyordu. O, hayalinde Kâzım Han'ı kan dökülmeden nasıl yenebileceğinin yollarını aramaktaydı.

Birden onun aklına bir fikir geldi ve hemen bunu uygulamaya karar verdi. Reşit Bey, yerinden kalkarak uşaklarının yiğit olanlarından dört tane seçti ve kendisiyle gelmelerini emretti. Güneş batar batmaz onlar kimsesiz bir patikadan geçerek Araş şehrine doğru yola koyuldular.

Onlar, sabah olduğu zaman şehrin kenarına vardılar. Reşit Bey, atlarını ve adamlarından ikisini şehrin kapısının yanına koydu; kendisi ise şehre dâhil oldu. Onun niyeti rakibi Asker Ağa'yı kaçırmaktı. Reşit Bey, Asker Ağa'nın sabahları bir mürebbiyen şehrin kapısına ve Kâzım Han'ın evine yakın bir bahçeye gezmeye çıktığını biliyordu.

Kahramanımız kendi adamları ile bu bahçeye yaklaşarak çitlerin arasından Asker Ağa'yı orada gezerken gördü. Asker Ağa, bir çalının arkasına geçerek mürebbiyesinden ayrı düşmüştü. Reşit Bey, hemen çocuğa yaklaştı ve ona Kâzım Han'ın geri döndüğünü, mürebbiyesinin de onu karşılamaya gittiğini söyledi. Çocuğu kandırarak mürebbiyesinin onu alıp Kâzım Han'a götürmek için gönderdiğini söyledi. Çocuk sevinerek kendisini Reşit Bey'in kucağına attı.

Reşit, onu yapıncısının¹¹ altına alarak atların olduğu yere getirdi ve adamlarıyla atlarına binerek dağlardan esen rüzgâr gibi geldikleri yere yola koyuldular.

Reşit Bey'in ordusu Reşit'in onları bırakıp gittiği yerdedi. Yeni gelen askerî yardım onların sayısını artırmıştı. Onlar sabırsızlıkla savaşmayı bekliyorlardı. Lakin sevimli başkanlarının gecikmesi onları telaşlandırmıştı. Onun nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Sadece Reşit Bey'in kendisinin yerine bıraktığı Hacı İbrahim isimli saygıdeğer bir uşak ağasının gittiği yeri ve niyetini biliyordu. Hacı İbrahim, bütün gün ağasının gittiği yollara gözlerini dikerek karşılaşılabileceği tehlikeleri düşünüyordu.

Artık güneş batmıştı. Başsız kalmış ordu kederliydi. Hacı İbrahim'in gözleri aynı noktaya bakmaktan yaşla dolmuştu. Birden bire askerlerin sevinç çığlıkları Hacı'nın gözlerini ışıklandırdı. O, yeniden gözlerini yola doğru çevirip beş atının hızla geldiğini gördü. Onların ayaklarının altından saçılan toz sütun gibi gökyüzüne yükseliyordu. Beyaz köpüğün içinde kan ter içinde kalmış atların ağızlarından çıkan buhar toptan da kalındı.

Nihayet, Hacı İbrahim, Reşit Bey'i tanıdı. Onu karşılamak için koştu, bütün askerler de onun peşinden koştu. Reşit Bey, attan inerek uşaklarından birkaçını öptü; sonra Hacı İbrahim'e Asker Ağa'yı takdim ederek dedi:

- Bu Kâzım Han'ın oğludur. Şimdi bir damla bile kan dökülmeden o, artık bize yenik düşmüştür. Böylece, benim bütün şartlarımı kabul edecektir.

¹¹ Hayvancılıkla meşgul olan ahali ve çobanlar arasında yaygın olarak kullanılan giysi çeşidi.

Bu sevinçli haber hemen bütün askerlere söylendi. Asker Ağa'ya layıkıyla bakmayı adamlarına söyledikten sonra Reşit Bey, ertesi güne kadar keyifli keyifli dinlendi. Sabah erkenden Reşit Bey, Kâzım Han'a bir barış teklifi yazarak mektubu Hacı İbrahim'le gönderdi. Zavallı baba biricik oğlunun kaçırıldığı haberini alır almaz Reşit Bey'in elçisinin onu görmek istediğini ona söylediler. Han, elçinin huzuruna gelmesini emretti. Mektubu telaşla okuyarak oğlunun hâliinden haberdar oldu. Sonra yüzünü Hacı'ya çevirerek:

- Ben Reşit Bey'in, Saadet Hanım'ın ve hatta kendi oğlumun yanında suçluyum. Çünkü ben oğlumu kendisinden iki kat büyük olan bir kızla evlendirmek niyetine düştüm. Bu kızın başkasını sevdiğini ve bu kişi tarafından da sevildiğini düşünemedim. Hemen git ve ağana benim onunla barıştığımı söyle. Çünkü o, oğlumdan beni mahrum etmek fırsatını yakalamışken onu bana geri vermeği teklif ediyor.

O gün iki hükümdar da barış ilan ettiler. Kâzım Han, oğlunu alarak Araş'a, kendi sarayına gitti.

Reşit Bey, askerlerini azat ederek Mağal tarafa yola koyuldu. Eve vardığında babasından hayır dua ve düğün için izin aldı. Yanına birkaç atlı ile hanım alarak Saadet'i almaya gitti.

Saadet perişan hâldeydi. O, bir taraftan anne babasından, diğer taraftan ise müstakbel eşinden ayrı düşmüştü. Reşit'in geri dönmeyi vaat ettiği gün geçmişti. Onun gecikmesi Saadet'in ıstırabını artırıyor ve o, gittikçe daha da kederleniyordu.

Bir gün ansızın kapı açıldı ve sevdiği Reşit içeri girerek hemen Saadet'e sarıldı. İki sevgilinin buluşmasından doğan izlenimi ben yazmakta acizim çünkü bir şahsın sözlerini duymadan onun yüzünde beliren hissiyatı yazmak için tecrübeli bir kalem ve insanın ruh âlemine derin bir aşinalık lazımdır. Sevgi karşılıklı olursa dilsiz ve latif bir his ortaya çıkar. Böyle bir durumda sevgililer birbirleriyle çok az konuşurlar. Ben de bu iki âşığı sessiz bir sevince gark olmuş hâlde bırakıyorum. Nihayet, ben Reşit'in Saadet'e başından geçen bitin macerayı anlattığını söylemeliyim. Saadet de onu büyük sevinçle dinledi.

Sonra Saadet, annesine bir mektup yazarak Aziz'le gönderdi ve sırdaşı Şamah'ı getirmesini ona emretti. Şamah, kimsenin haberi olmadan aynı köyde akrabalarının yanında yaşıyormuş. O, Reşit Bey'in geldiğini duyunca onu görmek için Merdan'ın evine geldi. Ah, Şamah burada Saadet'i gördüğüne ne kadar çok sevindi! Reşit Bey ve Saadet Hanım, o günü çok mutlu bir şekilde geçirdiler.

Ertesi gün ev sahiplerine çok teşekkür ederek onları düğüne davet ettiler; kendileri ise İsmail Bey'in yanına gitmek için acele ettiler.

Birkaç gün sonra İsmail Bey, düğün hazırlıklarını bitirdi ve bütün tanıdıklara, akrabalara mektup göndererek oğlunun düğüne davet etti. Birçok Kafkasya beyinin âdetine göre bu düğün de bir ay sürdü.

İki sevgilinin mutlu olmasını umuyoruz. Onlar amaçlarına ulaştıktan sonra yaşadıkları zorlukları hatırlamaktan büyük zevk alıyorlardı. Tutu Hanım, damadının

evinde kızının çok mutlu olduğunu görerek mutlu oluyordu. Aziz'in rütbesi yükselmiş ve o, Şamah'la evlenmişti. Her gün ağalarına dua ediyordu.

Reşit Bey'in babası oğlunun mutluluğuna çok sevinerek, köyün idaresini ona verdi.

KAYNAKÇA

ABUŞOV, E. Bir Daha İsmail Bey Gutgaşını Hakkında. Galibiyet Gazetesi, 23 Ağustos, 1975.

Hacı İsmayıl Bey Gutgaşını, Eserleri. Bakı: Lider Yayınları, 2005.

İsmayılbey Gutgaşını, Reşid Bey ve Saadet Hanım, Bakı: Gençlik Yayınları, 1988.

MÜMTAZ, S. "Reşid Bey ve Saadet Hanım" Hikâyesi Muharriri Gutgaşını İsmayıl Bey'in Hayatı, Edebiyat Gazetesi, 8 Temmuz, 1938.